

TOPRAKTA ARANILAN ŞİFA: MUŞ TÜRBELERİ*

Canser KARDAŞ¹

Geliş: 29.06.2018 / Kabul: 07.09.2018

DOI: 10.29029/busbed.439113

Öz

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de her yöresinde türbelere bağlı pratikler oluşmuştur. Ölülerin gömüldüğü mekâna veya kutsal kabul edilen mekâna bağlı olarak oluşan ritüeller folklorlarda önemli inceleme konuları arasında yer almaktadır. Farklı beklenti ve gerekçelerle pek çok türbe kutsal kabul edilip ziyaret edildiği bilinmektedir.

Muş ili sınırları içerisinde yüzlerce kutsal mekân bulunmaktadır. Muş'un manevi hayatına yön vermiş olan âlimlerin türbelerine bağlı çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Çalışmamızda sadece toprağının sağaltıcı özelliği olduğuna inanılan türbeler incelenmiştir. Şeyitlik, Zerzemi, Şeyh Yusuf, Şeyh Reşit türbeleri bu şekilde toprağının şifa kaynağı olduğu inancı bulunmaktadır. Çoğunlukla bu kutsal mekânların ziyaretinde insanlara belli hastalık veya rahatsızlıklara karşı şifa vereceği ve buna bağlı olarak da fayda sağlayacağı beklentisidir.

Çalışmaya konu olan türbelerin önemli bir kısmıyla ilgili olarak yazılı kaynaklarda ya hiç bilgi bulunmamakta ya da sadece türbelerin isimleri geçmektedir. Dolayısıyla çalışmamız tamamen alan araştırmasına dayanmaktadır. Kaynak kişiler ise daha çok türbe çevresinde yaşayan veya türbeleri farklı zamanlarda ziyaret eden kimselerdir.

Anahtar Kelimeler: Muş, türbe, toprak, ritüel, şifa.

* 13-15 Ekim 2017 tarihlerinde Motif Vakfı ve Cumhuriyet Üniversitesi tarafından Sivas'ta düzenlenen "Halk Kültüründe Toprak" adlı sempozyumda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kardascanser@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8557-8706>.

SOIL, AS A SOURCE OF HEALING: MUŞ SHRINES

Abstract

Rituals formed related to the place, where the dead are buried have been among important subjects in folklore. It is known that for different expectations, many shrines are accepted as sacred, and visited.

There are hundreds of shrines in Muş province. Thereupon, some practices have been formed related to the shrines of the scholars who directed spiritual life of the people in Mus. In this study, only the shrines whose sand is believed to be curative have been examined such as Şeyitlik, Zerzemi, Şeyh Reşit Shrines. These sacred places are believed to cure some illnesses if visited.

There is no information in written sources about an important amount of the shrines mentioned in this study, or only their names are mentioned. Hence, our study is based on a field study. Sources of information are the people who live around shrines or those who have visited these places in various times.

Keywords: *Muş, shrine, soil, ritual, healing*

Giriş

Toplumların kültürlerinin şekillenmesinde din ve inançlar önemli etkiye sahiptir. Çok ve tek tanrılı dinlerin tamamında kutsal kabul edilen mekân çeşitliliği bulunmaktadır. Tüm dinlerde kutsal kabul edilen ortak mekânların arasında türbeler de yer almaktadır. Toplulukların ilkelik düzeylerine bakılmaksızın her topluluğun mutlaka sahip olduğu bir din ve büyü bulunmaktadır (Malinowski, 2000: 7). Aynı durumun günümüzde ve bütün topluluklar için geçerli olduğunu belirtmek abartı olmayacaktır. İslam dinine mensup toplumlarda da farklı derecelerde olmakla beraber genel olarak türbelere değer verilmektedir. Türkiye'nin her yerinde atalar kültürünün de etkisiyle kutsal kabul edilen sayısız türbe bulunmaktadır. Verilen değerın göstergesi olarak da bu mekânlara yapılan dönemsel ziyaretler, adanan adaklar ve dileklerin gerçekleşeceği inancının güçlü olması veri olarak değerlendirilebilir.

Ziyaret kabul edilen yadır, türbe, kümbet, ziyaret ve dede mezarı gibi adlarla anılan veli, evliya, eren, ermiş, âbid, zahîd, âlim, sofı, seyit, şeyh, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal yahut şehit gibi manevi güçlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli dilek ve isteklerle yapılan ziyaretler sonucunda oluşmuş inanç ve uygulamalar ziyaret fenomeni şeklinde değerlendirilmektedir (Günay, 2001: 9). Türbe ziyaretlerinde uygulanan pratiklerin önemli bir kısmı İslamiyet öncesi farklı dinlere ait uygulamalardır. Bu uygulamalar incelendiğinde İslamiyet'le bütünleştikleri ya da şekil değiştirerek günümüze kadar varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

Türbe ziyaretleri türbeye tapmayla ilgili olduğu ve putlaştırmaya gidildiği anlamları çıkarılmamalıdır. Türbede yatan kişinin Allah katında sevilen ve makbul sayıldığı için ziyaret edildiği kabul edilmektedir (Günay, 2001: 109). Karakaş, insanoğlunun bireysel olarak üstesinden gelemediği problemleri, yaşadığı ıstıraplarını hafifletmek için türbedeki zatla paylaşarak bir eren aracılığıyla Allaha ulaşarak doyumunu sağladığını (2014: 66) belirtmektedir. Muş ve çevresinde yapılan türbe ziyaretleri de medet ummaktan ziyade Allah'ın sevgili kulu olarak gördükleri ve sevgilerini göstermek için yapılmaktadır.

Maddi veya manevi bir güce sahip olduğuna inanılan kişiye ait türbe ziyaretleri amaç ve sebepleri bakımından maddi bir fayda ve maneviyat için ziyaret olmak üzere iki gruba ayrılabilir (Yeğın, 2015: 281). Çalışma alanımızın kapsamına giren türbelere de manevi bir beklentiden daha çok maddi bir fayda ve beklentileri olanlar incelenmiştir. Kutsal olarak kabul edilen bu mekânlarla ilgili çok sayıda menkıbe tespit edilmiştir. Ancak çalışmanın kapsamı türbe toprağıyla yapılan pratikleri sınırlandırıldığından ilgili menkıbelere ya kısmen atıfta bulunulmuş ya da menkıbe konusuna girilmemiştir.

Muş türbeleri, toplumun farklı kesimleri tarafından ve farklı dönemlerde ziyaret edilmektedir. Yapılan gözlemler sonucunda kadınların erkeklere göre daha fazla türbe ziyaretine özel önem verdikleri anlaşılmaktadır. Pek çok türbede her saatte kadınların görülmesi bu konuda önemli ipuçları vermektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda da tespit edildiği gibi Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan türbelere kadınların yoğun olarak ilgi gösterdikleri tespit edilmiştir (Günay: 2001; Keskin: 1999; Özkan: 2009; Yeğın: 2015).

Muş merkez ve bağlı yerleşim yerlerinin çevresinde yüzlerce yatır ve türbe olduğu tespit edilmiştir. Türbelerle ilgili bilgiler çoğunlukla sözlü kültürde varlığını devam ettiren anlatılar şeklinde olmaktadır. Bulanık ilçesine bağlı Esenlik ve Mollakent köylerinde yer alan türbelerin vakfiyelere bağlı olan medreselerin müderrislerine ait olmalarından dolayı onlar hakkında tarihi kaynaklarda bulunan bilgileri elde etmemizi kolaylaştırmıştır. Bunların dışında kalan türbelerle ilgili bilgiler ise anlatı, efsane ve menkıbeler aracılığıyla öğrenmekteyiz.

1. Türbeler

1.1. Zerkemi (Şeyh Mısrad-i Sami)

Muş merkez Minare mahallesinde bulunmaktadır. Bitlisli Müştak Babanın mezarı ile aynı bahçede bulunan türbe, kubbeli bir yapının altında yer almaktadır. Türbenin girişinde Şeyh Mısrad-i Sami'nin Abbasiler döneminde Irak tarafından gelen bir evliya olduğu belirtilmektedir. Cihat için savaşır şehit düştüğü not

edilmiştir.² Çevrede de bu yönde rivayetler anlatılmaktadır. Türbe iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dört mezar, ikinci bölümde ise Zerzemi mezarı yer almaktadır.

Yılın her döneminde ziyaret edilen bir türbedir. Halk arasında her türlü derde deva olduğu söylenmektedir. Psikolojik sorunu olanlar ve sıtma hastaları üç Çarşamba üst üste ziyaret ettikten sonra iyileşeceklerine inanırlar (Yalçinkaya, 2008: 30). Yaramaz çocuklar, mezarın ayakucunda yer alan ve mezarın dibine doğru kazılan, yaklaşık bir buçuk metre kare genişliğindeki boşlukta bir gece yatırılır. Türbenin dibinde yer alan bu kısımdan biraz toprak da alınarak eve götürülür. Rahatsız olan kişinin yastığının altına bırakılır. Bu şekilde gece kâbusların önüne geçeceğine inanılır. İyileşmezse birkaç hafta bu işlem tekrarlanır. Aynı şekilde ruhsal sorunları olanlar da aynı uygulamaları yaparak geçeceğine inanılır (K7).

1.2. Mele Ali ve Hoca Ali (Şehitlik)

Merkeze bağlı Bahçe ve Yüce tepe köyleri arasında yer almaktadır. Türbelerin tarihiyle ilgili herhangi bir yazılı belge bulunmamaktadır. Bu türbelerle ilgili çok sayıda menkıbe anlatılmaktadır. Bir menkıbeye göre Mele Ali, yaşadığı Bayraman [Kutlugün] köyünde bir gece Hoca Ali'yi rüyasında görür. Hoca Ali, Mele Ali'nin Allah'ın değerli bir kulu olduğu ve öldüğü zaman kendisini onun yanına gömmelerini söylemesini ister. Mele Ali akrabalarına da öldüğü zaman yıkayıp kefenledikten sonra Hoca Alinin mezarının yanına bırakılmasını ister. Mele Ali öldükten sonra köylüler de onu vasiyet ettiği gibi Hoca Ali'nin mezarının yanına bırakırlar. Kışın ağır şartlarından dolayı gömme işini sonraki güne bırakırlar. Sabah defin işlerini tamamlamak üzere geldiklerinde ise Mele Ali'nin gömülmüş ve mezarının yapılmış olduğunu görürler (K3).

Türbenin ziyaretçileri başta yakın çevreden olmak üzere her yerden olabilmektedir. Ziyaretler perşembe günleri yapılır. Hasta çocuklara mezarların bulunduğu yerden biraz toprak yedirilerek şifa olacağına inanılır. Ayrıca aydan düşen çocukların da götürülerek sağlıklarına kavuşacaklarına inanılır (K3).³

1.3. Şeyhmus Efendi

Hasköy merkez asri mezarlığında yer almaktadır. Hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. Mezarın üstü demir bir kafesle örtülüdür.

Türbeye genellikle yaramaz çocuklar ve özellikle çok korkmuş olan çocuklar

2 Türbenin kapısının bitişiğine demir levha üzerine yazılan bilgilendirmeden.

3 Halk arasında bebeklerin ilk altı ayında dolunaya direkt ve uzun süre bakma, aşırı güldüme, gıdıklama ya da havaya atma sonucu bebekte oluşan halsizlik, bitkinlik, bulantı ve kusma gibi belirtileri bulunan bir hastalık. Bu hastalığa "Kermik" ya da "aydan düşme" adı verilmektedir.

götürülür. Çok korkmuş çocukların ağzına ve sırtına toprak sürüp gezdirerek korkusu alınmaya çalışılır. Yine aşırı yaramaz çocuklar için türbeden toprak alınıp çocuğun başı ve vücuduna sürülür bir kısmı da yedirilir. Çocuğu iyileşenler kurban keserler (Yalçınkaya, 2008: 49).

1.4. Şehitlik

Varto Caneseren (Dağcılar) köyünün yaylasında yer alan bir şehitlikdir. Şehitlik etrafının büyük taşlarla çevrilerek koruma altına alınması ile oluşan ziyaret, yöre insanı tarafından “marew” denilmektedir (Asna, 2016: 320). Özellikle Varto Alevileri tarafından kutsal kabul edilmekte ve yaz aylarında kurbanlar kesilmektedir.

Çocuğu olmayan kadınlar burayı ziyaret eder ayrıca her türlü hastalığa iyi geldiğine inanılan torağından az miktarda tadına bakılarak şifa umulur. Başta Alevi inancına mensup kişiler olmak üzere toplumun farklı kesimlerinden ziyaret edenler olmaktadır (K4).

1.5. Şeyitlik

“Ziyaret” adıyla bilinen türbe Varto ilçesinin Karameşe köyünde yer almaktadır. Ziyaret köyün girişinde yer alan ağaçlık bölgede bulunmaktadır. Aynı yerde maden suyu, soğuk su, ağaçlık bölge ve türbe yer almaktadır. Etrafı taşlarla çevrili ziyarette iki şehide ait mezarlık olduğuna inanılmaktadır. Çevrede yaşayanlar tarafından çok saygı gösterilen bir yatırıdır. Yatırın ziyaretçileri her bölgeden olmaktadır. Ziyaretler yılın her döneminde olmasına rağmen bahar ve yaz aylarında yoğunluk daha fazla yaşanmaktadır (K4-K9).

Ziyarette bulunan soğuk su, maden suyu, ağaçlar ve türbenin toprağı ritüellerin gerçekleşmesinde birbiri ardınca çeşitli uygulamalar oluşturmuştur. Ziyarette ilk önce maden suyuyla abdest alınıp dua edilir. Yine romatizması olanlar maden

suyu olan çeşmenin suyundan yıkanarak şifa bulacaklarına inanmaktadırlar. Türbe yakınında yer alan maden suyundan belli aralıklarla içenler böbrek taşlarını kısa sürede düşürürler. Çocuk sahibi olamayanlar ziyaret çevresinde bulunan ağaçlara bez bağlarlar. Cilt hastalıkları olanlar soğuk çeşmesinin kaynağından çamur alıp hastalığın/yaranın bulunduğu bölgeye sürerler. Dileklerin gerçekleşmesi için kurban kesenler de bulunmaktadır. Kesilen kurbanlar türbenin etrafındaki ağaçları kullanarak pişirirler. Türbenin çevresinde bulunan bu ağaçlar bu amaç dışında kullanılırsa türbenin çarpacağı ve mutlaka bir zarar görüleceğine inanılmaktadır. Yenilen etin dışında fazla kalan et çevredekilere dağıtılır (Yalçınkaya, 2008: 43; K4; K9).

1.6. es-Seyyid Şeyh Nizameddin Aynü'l Melek

Aynü'l Melek ismiyle tanınan şeyhin asıl adı Şeyh Nizameddin'dir. Vakfiyelere göre İmam Hüseyin'in torunlarından (K7). Yüzünün güzel olması bunun yanında güzel huylu olması halk arasında –Melek Gibi- “Es Seyyid Aynü'l Melek ve Es Şeyh Aynü'l Melek” isimleri ile meşhur olmuştur (K7). Şeyh Nizameddin, köyde bulunan tarihi cami, medrese, dergâh ve kulateynden (Havuz) büyük bir külliye inşa ettirir. Vakıflar Genel Müdürlüğünde kayıtlı olan vakfiyesi bulunmaktadır. Türbesinin etrafı yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğinde bir duvarla çevrilidir.

Cuma geceleri bir kandil şeklinde bir ışık mezardan çıkıp önce babası Seyyid Şeyh Ramazan'ın mezarına gittikten sonra bütün mezarları tek tek dolaşarak en son kendi mezarına döndüğü halk tarafından anlatılır (K7). Türbe, çocuğu olmayanlar, korkudan dili tutulan çocuklar ve felçliler ziyaret etmektedirler. Bu hastalık ve rahatsızlıklardan kurtulmak için rahatsız olan kişiye türbenin toprağından dil ucuyla tattırılır (K5-K2).

Şeyh Nizameddin Aynü'l Melek'in camiyi yaptırması ve başka bir şeyhin onunla yarışmasıyla gösterdikleri kerametlerle ilgili iki menkıbe bulunmaktadır. Şeyh, cami yapımında kullanacağı malzemeyi, köyün eski yerleşim yerine götürüp bırakır. Sabah uyandığında malzemenin şimdiki yerleşim yerindeki bataklık içinde olduğunu görmüş. Oradan malzemeyi alıp, tekrar eski yerine taşımış. Ertesi gün sabah olduğunda malzemenin yine bataklığın içinde bulunduğunu görmüş. Şeyh burasının cami yeri olması gerektiğini anlayıp dua etmiş. Şeyh'in duasından sonra bataklık kurur ve buraya cami inşa edilir. Bundan dolayıdır ki buraya “suyu kesilen yer” veya “suyu kurutulan yer” anlamlarına gelen “Avbir/abir” adı verilmiştir (K10).

Aynı medreseye mensup şeyhlerden biri, bir gün Şeyh Aynü'l Melek'ten daha iyi olduğunu ispatlamak istemiş. Şeyh, bir ayıya binip, yılanı da kamçı olarak kullanarak Aynü'l Melek'in yanına gelmiş. O sırada Şeyh Aynü'l Melek de cami yapımında çalışıyormuş. Şeyh, Şeyh Aynü'l Melek'e “Şeyh'im, bak benim kerametime ayıya bindim, yılanı da kamçı olarak kullanıyorum. Senin kerametinin nedir? Görelim! der. Bu duruma çok sinirlenen Şeyh Aynü'l Melek, o sıra çalıştığı inşaatın çatısından

inip binaya “Yürü! “ der. Bir anda bina yürümeye başlamış. Bunun üzerine diğer Şeyh “pes” der. “Ben canlıyı yürüttüm, sen ise cansız yürüttün.” deyip Şeyh’ten af diler (Uslu, 2018: 23).

1.7. es-Seyyid Şeyh İsmail Hafız

Bulanık ilçesinin Abri (Esenlik) köyünün tarihi camisinin yakınındadır. Köyün tarihi camisini yaptıran Şeyh Nizameddin Ayn-ül Melek’in kardeşidir. Türbenin etrafı yüksek bir duvarla çevrilmiştir. Türbe bitişiğinde büyük bir ağaç ve çeşme bulunmaktadır.

Mezarın altından çıkan çeşme suyunun kutsal olduğuna inanılır. Bu suyla başta egzama gibi cilt hastalıkları olmak üzere her türlü hastalığa iyi geldiğine inanılmaktadır. Yine romatizması olanlar türbenin toprağı ve suyu ile yıkanmaları durumunda iyileştirdiğine inanılmaktadır (K7).

1.8. es-Seyyid Şeyh İbrahim Hacı Hafız

Bulanık ilçesinin Abri (Esenlik) köyünde bulunmaktadır. Şeyh İbrahim’in Türbesi medresenin çilehane kısmında yer almaktadır. Ölümüne kadar çilehanede ibadet ettiği için buraya gömülmüştür. Türbe yerden yaklaşık bir buçuk metre aşağıdadır. Aynı köyün mezarlığında bulunan Şeyh Nizameddin Ayn-ül Melek’in oğlu ve halifesidir (K7).

Akli dengesi bozuk olan kişileri türbede yalnız bırakıp bir süre yatmaları sağlanır. Kesin olarak uyuması durumunda uyandığında şifa bulacağına inanılır. Her türlü ruhsal sorunu olanlar, sağır ve dilsiz olanlar, felçliler ile çocuğu/erkek çocuğu olmayanların sıkça ziyaret ettiği yerdir (K7).

Türbeyi ziyaret edenler çoğunlukla köy dışından gelmektedirler. Belli bir hastalıktan ziyade her türlü şifa için ziyaret edilir. Ancak hastalıklı hayvanlar türbenin etrafında birkaç kez dolaştırarak iyileşeceklerine inanırlar. Yine türbenin yanı başındaki sudan içtikten sonra ciltte oluşan hastalıklara çamurun sürülmesiyle iyileşeceğine inanılır (K5).

1.9. Şeyh Yusufi Kodî Türbesi

Korkuta bağlı Tan (Kod) köyü mezarlığı içinde bir çevirmede yer alan Şeyh Yusuf Türbesi'nin mezar taşına göre vefat tarihi 1925'tir.

Şeyhin müderris kimliğinden kaynaklı olarak medrese öğrencileri tarafından sık sık ziyaret edilmektedir. Şeyh hayattayken göstermiş olduğu kerametleri yörede özellikle medrese öğrencileri tarafından anlatılmaktadır. Fiziksel engeli bulunan kişiler ile cin tarafından çarpıldığına inanılan kişilerin onun mezarının bitişiğindeki toprak zeminde yatmaları durumunda iyileşeceğine inanılmaktadır. Ayrıca mezarlığın toprağındaki küçük taşların da toprağı kadar şifalı olduğu kabul edilmektedir (K1).

1.10. Kara Abdal Çilehanesi (Ömer Sahubi Türbesi)

Sühreverdi tarikatına bağlı olarak Mollakent medresesinin kurucu şeyhlerinden(K8) biri olan Ömer Sahubi Türbesi, Mollakent tarihi mezarlığı içerisinde yer alan bir çevirmede bulunmaktadır.

Türbe, çoğunlukla Mollakent Medresesinde eğitim görmüş öğrencilerin medrese kurucusuna saygılarını göstermek amacıyla ziyaret ederler. Mezarın yeşilimsi toprağından parmak ucuyla tadına bakılır. Bu toprağın özellikle ağızda oluşan yaraları başta olmak üzere cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır (K8). Yine sara hastalarının bir gece bu türbede kalmalarıyla iyileşeceklerine inanılmaktadır (K2).

1.11. Şeyh Reşit Türbesi

Bulanık ilçesinin Mollakent köyünün tarihi mezarlığı içerisinde yer almaktadır. Şeyh Reşit hayattayken çok cesur olarak bilinen biridir (K8). Hayattayken gösterdiği cesareti öldükten sonra da yöre halkı tarafından yıllarca anlatılmıştır (K5).

Türbede yatan kişinin yaşarken gösterdiği cesaret, günümüzde uyurken korkmanın önüne geçmek, yine egzama gibi cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılan mezarın toprağından şifa aranılır. Türbenin ayakucundan toprak alınır. Alınan toprak bir tülbenttin içine konulur, bu topraktan geçirilen suyla yüz yıkanır (K8).

Ayrıca rahat uyuyamayan kişiler de bu toprağı poşete sararak yastığın altına koyar. Bu pratikler cin vb. korkuları yenmek, kâbus görmemek ve rahat uyuyabilmek için yapılır (K8).

11.12. Kut Baba

Malazgirt merkezde diyelim yer alan bir su kaynağı ve türbe olduğuna inanılan bir ziyaretir. Ziyaretteki su soğuk bir kaplıcadır. Etrafı duvarla örülmüş türbenin yeri ise kesin olarak belirlenmemiştir.

Bu ziyarete büyümelerine rağmen altını ıslatmaya devam eden çocukları götürürler. En az üç hafta ziyaret edilmesi gerekir. Suyu şifa olarak kabul edilmekte çevresindeki toprak da egzama gibi cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır (K6). Ayrıca kısmetin açılması için de ziyaret edilmektedir (Ekmekçi, 2014: 132).

Türbe olmamalarına rağmen suları şifalı olarak kabul edilen maden suyu kaynakları da bulunmaktadır. Ancak bu kaynak sularının şifalı olmasından dolayı bazılarının ziyaret kadar saygı gösterildiği görülmüştür. Suları şifalı kabul edilen bu kaynakların çamuru da şifalı olarak kabul edilmektedir. Malazgirt'te Kaniya Guriya? [Uyuzlar Çeşmesi], Korkut'ta Ava Alozerk [Alozerk Suyu], Muş Merkez Serinova

köyünde Ava Tırş [Ekşi Su], Kaniya Merazi (Varto) gibi çok sayıda mineralli su kaynağı bulunmaktadır. Bu mineralli sular böbrek taş ve kumundan kurtulmak için tedavi edici özelliğine inanılmakta çamurunun ise tüm cilt hastalıklarına iyi geldiği ve ciltte oluşan yaraların birkaç seansta geçtiğine inanılmaktadır. Su ve çamurun bu özelliklerine bağlı olarak ziyaret olarak kabul edildiği gözlemlenmiştir.

Sonuç

Muş il sınırları içerisinde neredeyse adım başı bir türbe bulunmaktadır. Çalışmamızda sadece toprak ile ilgili herhangi bir uygulamaya esas olan türbeler inceleme kapsamına alınmıştır. Genel olarak Muş Türbeleri ile ilgili tespit edilen özellikler aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

-Muş ve çevresinde genel olarak türbe ziyaretleri çok yaygın olarak devam etmektedir. Bu ziyaretlere bağlı olarak çok farklı ritüeller gelişmiş ve halk arasında türbelerle ilgili menkıbeler anlatılmaktadır. Anlatılan menkıbeler ziyaretçi oranını artıran önemli unsurların başında gelmektedir. Menkıbeleri anlatanların çoğunlukla kadın olduğu görülmektedir.

-Halk tıbbı olarak değerlendirilen ocaklıklar Muş'ta yaygın olarak türbelere bağlı olarak devam ettiği görülmüştür. Ocaklı kişiler mutlaka atalar kültürüne bağlı olarak dedelerinin devam ettiricisi olduğu ve türbelerin yakınlarında ikamet ettiği anlaşılmıştır.

-Türbe ziyaretlerin yoğun olması Muş'ta halk dindarlığının da güçlü olduğunun bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Ayrıca "kanaat önderi" diye tabir edilen ve dini kimlikleri ön planda bulunan kişilerin toplum içinde oldukça saygı gördüğü ve pek çok konuda görüşlerine başvurulduğu göz önüne alındığında halk dindarlığının ne denli güçlü olduğunu görmek mümkündür.

-Türbelerin büyük bir kısmı Mele (Molla), Şeyh ve şehit kişilerin kabul edilen kişilerin mezarlarıdır. Mele ve Şeyh türbeleri yerleşim yerlerindeyken şehitlikler de yerleşim yerlerinin dışında yer almaktadır.

-Muş ve çevresinde genel olarak ziyaretgâh özelliği kazanan türbelerin neredeyse tamamı erkek türbeleridir. Kadın mezarı olup da ziyaretgâh özelliği kazanan bir türbeyle karşılaşmamıştır.

-Toprakla ilgili uygulamalar ise toprağın yenilmesi, suyla karıştırılıp içilmesi veya banyo suyuna karıştırılıp banyo yapılması, vücuda sürülmesi, çamur haline getirilip vücuda (hastalıklı bölge) sürülmesi, toprağında yatılması ve yüze, sırta sürülmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

-Toprağın şifa olarak kullanıldığı rahatsızlıklar ise başta yaramaz çocukların sakinleşmesi olmak üzere, aşırı korku, ruhsal hastalıklar, sara, cilt hastalıkları (eg-

zama, sıtma, uyuz vb), hayvan hastalıkları, çocuk düşüklüğünün önüne geçmek, aydan düşen çocukların düzenini sağlamak gibi dilekler sayılabilir.

-Türbe ziyaretlerini çoğunlukla kadınların yaptığı ve dolayısıyla menkıbe ve kerametlerinin de kadınlar tarafından yaygın bir şekilde anlatıldığı tespit edilmiştir.

-Kutsal mekân özelliği kazanan yerler sadece din adamları değil savaşlarda şehit olan kişiler başta olmak üzere bey, paşa, ağa, şair ve doğal bir kaynak da olabilmektedir.

Muş türbelerinin bulunduğu yerler, türbenin içinde veya çevresindeki ağaçlarla yakınlarında bulunan suların kutsal veya şifalı kabul edilmesi çevrede halen su, ağaç ve dağ kültürlerinin varlığını göstermektedir. Bu kültürlerin toplumun davranışları ve beklentilerini önemli oranda etkilediği görülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Yazılı Kaynaklar

- ASNA, İbrahim Burçin (2017). Alevi İnançında Araştırılmamış Kutsal Bir Mekân Örneği: Baba Mansur/Kurhüseyin Dergahı, *Unidap Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiri Kitabı C.II*, Erzurum, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları.
- EKMEKÇİ, Mansur (2014), *Muş Halk Kültürü*, Adana, Muş Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- GÜNAY, Ünver (2001), *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması Kayseri Örneği*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- KARAKAŞ, Rezan (2014), *Siirt Menkabeleri ve Türbe Ritüelleri*, Ankara, Maya Akademi Yayınları.
- KESKİN, Yahya Mustafa (1999), Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları, Elazığ, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 4, 185-201.
- MALINOWSKI, Bronislaw (2000), *Büyük, Bilim ve Din*, Çev. Saadet Özkal, İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- ÖZKAN, Aysun (2009), *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu Eyüp Sultan Türbesi Örneği*. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- USLU, Ayşe (2018), *Muş Merkez Efsaneleri*, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Lisans Tezi.
- YALÇINKAYA, Fatoş (2008), *Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla ilgili anlatılan Menkabeler*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- YEĞİN, Hüseyin İbrahim (2015), Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Sebepleri: Hayrettin Tokadi Türbesi, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1). ss. 277-302.

2. Sözlü kaynaklar

K1: Melek Pekbay, 49, Ev Hanımı, Korkut.

K2: S. Y., 35, Çiftçi, Bulanık

K3: Naime Yıldırım, 45, Ev Hanımı, Muş Merkez.

K4: A.K., 58, Emekli, Varto.

K5: Mele Ğ., 65, Emekli, Bulanık.

K6: B. M., 48, Ev Hanımı, Malazgirt.

K7: Mehmet Sait Selvi, 40, İşçi, Bulanık.

K8: İ. S. Yuca, 37, Eğitimci, Muş.

K9: S. Koçlardan, 65, Emekli İmam, Varto.

K10: S. I., 67, Emekli, Bulanık.

Not: Kimlik bilgilerinin yayınlanmasını istemeyen kimi kaynak kişilerin bilgileri arşivimizde bulunmaktadır.